

דף מג

'גרשה נמי תיפלוג בדמי ולדות'. היה לו לומר שתטול לבדה דמי הולדות, אלא כלומר אפילו תמצי לומר שיש לבעל זכות בהם, על כל פנים יחלוקו (עפ"י תור"פ. והרשב"א הסכים לגירסה 'ות שקול האשה דמי ולדות' – תיטול לגמרי).

'ונוקמה לרבה כגון שגבו מעות...' – שחילוק יש בין גבית קרקע לגבית מעות מהחייב, לענין 'ראוי' ו'מוחזק'. ויש לעיין, הלא נראה שיוכל המזיק לדחות כל אחד מהתשלום, שאם יתבענו הבעל, יאמר לו ברצוני לשלם מעות ולא בעל דברים ידידי את, שאין לך זכות במעות כי הם 'ראוי'. ואם יבואו יורשיה, יאמר להם אני חפץ לשלם בקרקע, וזו אינה מגיעה לכם אלא לבעל. וצריך לומר ששאלת הגמרא כגון שבא לבית דין ורצה לשלם. או באופן שהבעל והיורשים האחרים נתנו הרשאה זה לזה [אך דבר זה תלוי במחלוקת הראשונים להלן ע, אם תקנו הרשאה בכי האי גוונא]. (אילת השחר)

(ע"ב) 'מיהו בן חורין דמשלם כופר על פי עצמו... גבי עבד... היכא דליכא עדים לא משלם דמים'. כתב בספר אור שמח (נזקי ממון י, יד): 'צריך באור מה טעם הוא זה, בשביל שלא נמצא גבי עבד תשלומי קנס על פי עצמו לכן אינו משלם דמים, מה זו סיבה להמסובב?' (וערשב"א ותור"פ). – 'אמנם הפירוש הוא פשוט מאד', הרי מודה בקנס שנפטר אין זה רק משום שאי אפשר לחייבו על סמך הודאת פיו, שהרי גם כאשר באו עדים אחר כך כבר נפטר בהודאתו, ואין אומרים: הסר את הודאתו ויתחייב מחמת העדים. הרי שההודאה עצמה מהווה סיבה הפוטרת, וכאילו שילם בבית דין, שהודאתו במקום תשלומין עומדת.

ואם כן, כיון שבמקום שהשור במיתה והבעלים בחיוב שלושים של עבד, נפטר ע"י הודאתו כאילו שילם, גם במקום שאין חיוב מיתה ודין שלושים אין לחייבו דמים, כי ניתן לראות כאילו נתחייב קנס ושילמו. לא כן בשור שנגח בן חורין שאין שם הודאה פוטרת אלא מסיבה צדדית אינו משלם כופר – לכן משלם דמים, שאין לדון שם הודאה כתשלומין.

ובחזון איש (ב"ק יב, ט) פרש באופן שונה קצת, וזה תורף דבריו: כשיש עדים שנגח ואינם יודעים אם תם הוא או מועד, והודה שהוא מועד – שנפטר בגלל הודאתו, הרי גם דמים אינו חייב אז, רואים אנו שכל שיש בו תורת קנס, הגם שבפועל פטור ממנו – אין לו חיוב דמים. לכן גם כאשר אין עדים כלל על הנגיחה, יש כאן 'זיקת קנס' אלא שחסר בבירור הדבר. ולכן פטור מדמים. אך בנגח שלא בכוונה, אין כאן זיקת קנס כל עיקר, שאין השור בדין סקילה, וממילא אין כאן קנס ולא הודאת קנס, ולכן באופן זה חייב בדמים.

א. באילת השחר העיר על סברת האו"ש, כיון שאין כלל חיוב קנס כשאין השור בסקילה, מדוע נחשיבו כאילו שילם הקנס? וצ"ל שסברת החזו"א משלימה דבריו, שיש לחלק בין נידון שאין כלל דין קנס, ובין נידון שיש בו זיקת קנס. וכן הסביר בקיצור בגליונות קה"י ענין זה, בצירוף שתי הסברות יחדו. וע"ע בית ישי סו"י צז.

ב. ע"ע בחדושי הגר"ח הלוי מכירה כג, שהקנס מהווה תשלומי דמי העבד [ובזה שונה מקנס כפל בגנב, שאין הכפל דמי הגנבה], שלכך מועיל הקנס לפוטרו מדמים. ויש לסייע סברתו מדברי תור"פ לעיל מב: שעמד מדוע נקטה הגמרא שם לשון 'נקי מדמי עבד' ולא 'נקי מקנס' [כמו 'נקי מחצי כופר']. ותירץ בתירוץ אחד ששלשים שקלים הם הדמים שקבעה התורה לדמי עבד.

‘אשו שלא בכוונה מי משלם דמים’. רש"י פירש ‘שלא בכוונה’ דוקא, כי בכוונה פטור מלשלם דקם ליה בדרבה מיניה (ודלא כהתוס' שכתבו דכל שכן בכוונה, דקיימינן אליבא דמאן דאמר ‘אשו משום ממונו’). וקשה, הלא הוקשו ‘מתכוין’ ו‘אינו מתכוין’ אהדדי, מדתנא דבי חזקיה (כתובות לה.), ואם בנתכוין פטור מדמים משום קלב"מ, גם בלא נתכוין יש לפוטרו?

ויש לפרש שהקש מתכוין ואינו מתכוין אין ענינו כלל משום קם ליה בדרבה מיניה [שלא כהקש שוגג למזיד, שענינו דין קלב"מ שקיים בשוגג כבמזיד. ובהקש דתנא דבי חזקיה כלולים כמה ענינים נפרדים], אלא ענינו שבהריגת אדם פטרה תורה מתשלום דמי הנהרג, בין ברציחה בכוונה בין שלא בכוונה. והרי אמרו (לעיל כג.) שגם הסובר ‘אשו משום חציו’ סובר ‘משום ממונו’ אם כן כשאשו המיתה אדם, אמנם מצד הקש ‘אינו מתכוין למתכוין’ יש לפוטרו, אך זהו רק משום ‘חציו’ – אדם המזיק, אך הלא גם מצד אחר ניתן לחייבו, משום ‘ממון המזיק’, ועל חוב זה אין שייך ההקש לפוטרו (עפ"י חדושי מרן רי"ז הלוי הל' רוצח ג, יב. וכן מובא בחדושי הגר"ח על הש"ס. והאריכו לפרש שיטת הרמב"ם עפ"י).

א. צריך לומר לפי זה שמצד קלב"מ אינו נפטר שלא בכוונה, דגרע משוגג. ואולם יש מקום לפרש ברש"י עפ"י חדושי הר"ן בסנהדרין (עז) שאין חוב מיתה באש אם לא הצית בגופו, אף למ"ד אשו משום חציו, ודלא כהרא"ש ושאר פוסקים.

ב. לכאורה נפקא מינה שאינו חייב לשלם דמי הנהרג גם לצאת ידי שמים, ולא מהני תפיסה. ואילו אם הפטור משום קלב"מ – חייב לצאת ידי שמים לשיטת רש"י והא"ז. וע' בקצוה"ח תי סק"ד.

ג. ע"ע בשיטת הרמב"ם בספר הזכרון לגר"ב זולטי, במש"כ הגר"י גודשמידט עמ' תנה).

עוד יש לפרש שסוגיתנו הולכת כמאן דאמר ‘אשו משום ממונו’ [כדמשמע ברש"י עצמו], אלא שבהדליק בכוונה הרי הוא חייב מיתה מדין ‘רודף’, ולכן נפטר מתשלומין. (גליונות קהלות יעקב. ואולם ביש"ש מבואר להדיא שאף למ"ד אשו משום חציו, שלא בכוונה חייב. וע' לעיל במובא בדף כג מהרשב"א).

‘ועוד קל וחומר הוא, ומה אדם באדם שלא עשה בו קטנים כגדולים... שור שעשה בו קטנים כגדולים...’. יש לשאול איה כאן ‘חומרא’ בשור מבאדם, הלא מה שקטן שהרג פטור זה לפי שאינו בר דעת, אבל בשור אין סברה כלל לחלק בין גדול לקטן?

וצריך לומר שגזרת הכתוב הוא לפטור קטן, אלא שלאחר שנתמעט מפרשים אנו טעם הכתוב, אך בעיקרו הוא דין התורה, ושייך כאן ‘חומרא’ ו‘קולא’ (עפ"י אילת השחר, עע"ש. וע' כע"ז לעיל בדף כה מהנצי"ב). ואולי יש לפרש שזה עצמו החומרא של שור, שדינו במיתה אע"פ שאין בו דעת ואין לו בחירה ולא אשמה, אלא חייבה תורה להורגו על עצם המעשה הרע. אולם פשטות דברי רש"י (בד"ה שור) אינם מורים כן.

*

‘וכי יגח שור את איש או את אשה – ומת’. לא אמר ‘כי ימית שור את איש...’ – לומר לך כי אין השור ממית כי אם העוון, והשור אינו אלא סרטור לנגיחה, אך ומת – כמעצמו. (עפ"י האלשי"ך הק' משפטים)

דף מד

שור שהיה מתחכך בכותל ונפל על האדם. סיכום

כללים

א. אין השור בסקילה אלא בשהתכוין להרוג – ‘כמיתת בעלים כך מיתת השור’.
התכוין להרוג אדם זה (ישראל) והרג אדם אחר – מחלוקת תנאים. [ומחלוקת הראשונים להלכה. ערמב"ם ומאירי].

א. לפירוש התוס', לאביי ורבא לא פטר רבי יוסי הגלילי מדמי ולדות אם נתכוין השור לאשה.
 ב. לפי מה שפירש רבא בתחילה, המיעוט הוא רק בתם אבל מועד חייב, אך לפי המסקנא יש לומר שגם מועד פטור. (וכ"מ בתור"פ ועוד). ואולם התורי"ד נקט שגם למסקנא מועד חייב (ועפ"נ). וכל זה לריה"ג, אבל לרבי עקיבא ממועטים דמי ולדות בכל שור, אנשים – ולא שורים. וכן הלכה (כסתם משנה פו. רמב"ם יא, ג; מאירי; רש"ל).
 רבי עקיבא אומר: נקי מדמי עבד [שלא נאמר, הואיל ומחמירני בעבד יותר מבן חורין שאפילו יפה סלע נותן שלשים, אף תם המשתלם מגופו יתחייב (הגם שהשור אינו שוה כלום – שהקצבה לעולם עומדת. תוס').]

א. גם כשהשור אינו במיתה, כגון שלא נתכוין – פטור (עפ"י מאירי).
 ב. יש מפרשים שאפילו דמים לא משלם (תוס'). וע' תור"פ. וכן פסק רש"ל (כו) שתם אינו משלם דמים לא בב"ח ולא בעבד. ויש אומרים ששור תם שהרג את העבד שלא בכוונה – משלם חצי דמיו (רמב"ם נ"מ י, ד). ויש אומרים שאפילו מועד שלא בכוונה או על פי עצמו משלם דמים (ראב"ד שם).
 ג. לדברי רבי יוסי הגלילי, שור תם משלם חצי דמי עבד (ראב"ד טו.). וי"א שפטור ואין צריך קרא (יש"ש).
 כמובא לעיל, תנא דברייתא דרש מבעל השור נקי לאסור הנאה מעורו של שור הנסקל.

ב. נחלקו האמוראים מה היה נכלל במיעוט כי ינצו אנשים – ולא שוורים [לולא הכתוב ובעל השור נקי]; – רב עולא בריה דרב אידי אמר: למעט שור מועד [ולא תם] מדמי ולדות.
 פירשו בתוס', שאין סברא לפטור מועד יותר מהתם אלא שהמועד היה נשאר בתשלומי התם, חצי דמיהם.
 רבא הקשה על טעם הדבר, ופירש להפך: למעט שור מועד וכל שכן תם.
 אביי הקשה על כך, ופירשו אביי ורבא שניהם באופן אחר: למעט שבשור גם כאשר יש אסון באשה – משלם דמי ולדות. ולרב אדא בר אהבה: למעט באופן שנתכוין השור לאשה ומתה, שמשלם דמי ולדות [אלא שפטור הכתוב מ'בעל השור נקי'].
 לפי האמת, שנתמעט מבעל השור נקי דמי ולדות [לריה"ג], יש לומר שמיעוט 'אנשים' ולא שוורים בא לפטורם בדמי ולדות גם כשאין אסון באשה וגם כשלא נתכוין לאשה (תורת חיים).

דפים מב – מג

פו. א. שור שהמית את האשה, למי משתלם הכופר? מה הדין בחבלה, כאשר אין האשה קיימת לשלם לה?
 ב. אדם שהכה אשה הרה ויצאו ילדיה, למי שייכים דמי הולדות כשמת הבעל, כשנתגרשה האשה או בולדות הבאות מביאת זנות? מה הדין כשמתה האשה, ובגירות או שפחה משוחררת?
 א. רבי עקיבא דרש: והמית איש או אשה – מה איש נזקיו ליורשיו אף אשה נזקיה ליורשיה. ואף על פי שסובר רבי עקיבא ירושת הבעל דאורייתא, שונה כופר הואיל ואינו משתלם אלא לאחר מיתה (והמית... השור יסקל וגם בעליו יומת. אם כפר יושת עליו), הרי זה 'ראוי' ואין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק.
 ובנזקין, כגון הכה את האשה שמשלם לה נזק וצער, אם אינה קיימת – ינתן לבעלה. נתגרשה – ינתן ליורשיה. ואולם לדברי חכמים החולקים על רבי וסוברים אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן [כפי ששלחו בני מערבא שבכור אינו נוטל פי שנים ברבית] – אף תשלומי הנזק והצער

נחשבים 'ראוי' [אא"כ כבר גבו בחייה ב"ד קרקע (לרבה) או מעות (לרב נחמן, כפר"י)] ואין הבעל זוכה בהם. [ובבבא בתרא (קכד) הסיק רב פפא להלכה שלעולם הוא 'ראוי', בין גבו קרקע בין גבו מעות. וכן הסכמת הפוסקים. וכן לענין בעל – או"ז מאירי ועוד].
יש להסתפק לענין חיוב דמים בשור שהרג את האשה שלא בכוונה, האם דינו ככופר או כנוקין.

ב. דמי ולדות – לבעל. מת הבעל – ליורשיו.
אפילו נתגרשה (לאחר חבלה. רש"י) – דמי ולדות לבעל. ואפילו בא עליה בזנות – דמי ולדות לבעל (ואף אם יש לה עתה בעל אחר – דמי הולדות לבעל ההריון. מכלתא, תוספתא וירושלמי).
א. נגפה לאחר מות הבעל, לדעת הרמב"ם (חובל ומזיק ד,ב) דמי ולדות שלה. והראב"ד השיגו, וכן דעת המאירי.
ב. בירושלמי שאל רבי עקיבא: בא על אמו או אחותו, יכול אף הוא בעל ההריון – תלמוד לומר 'בעל', אותו שראוי לקרות בעל, יצא זה (תוס'). והוא הדין לחייבי לאוין, לדעת האומר אין תופסין בהם קידושין (רשב"א).

היתה שפחה ונשתחררה או גיורת (רש"י: מעוברת ממשוחרר ומגר, ומתו שניהם) – זכה (לעצמו ופטור). והוא הדין ישראלית המעוברת לגר או לעבד משוחרר שאין לו יורשים. תוס').
א. לפירוש ריב"א מדובר בשנתעברה בעודה שפחה. והתוס' הסכימו עם פרוש רש"י שמדובר כשנתעברה לאחר שחרור. (ובתור"פ מבואר שלדינא נקטו כהריב"א, אבל המאירי נקט שאם נתעברה בעודה שפחה – דמי ולדות לאדון).
ב. אם לא מתה [ונתגיירה או נשתחררה קודם הנגיפה] – דמי ולדות שלה (רמב"ם חובל ומזיק ד,ד). ויש שכתבו שדמי ולדות של האב (טור חו"מ תכג בשם הרא"ש, רמ"א בשם י"א). ותמהו על כך (רש"ל להלן פ"ה, ש"ך ועוד). וי"א שבאופן זה פטור מדמי ולדות (עפ"י יש"ש פ"ה יז – לדעת הרא"ש).
ע"ע להלן מט.

דף מג

פח. מה דין התשלומים בהריגת אדם באופנים הבאים?
א. שור שהמית בן חורין או עבד, בכוונה ושלא בכוונה.
ב. אש ובור שהמיתו אדם.
א. שור שהמית בן חורין בכוונה – בעליו משלמים כופר. המית שלא בכוונה, לדברי רבה [וכן דעת רב לגרסתנו להלן מד.]. אינו משלם כופר מפני שאין השור בסקילה [וכדעת רבי עקיבא, אבל לרבי אליעזר (מא:)] יש חיוב כופר גם כשאין השור בסקילה. ראשונים].
באופנים שאינו משלם כופר כגון שלא בכוונה או על פי עצמו – משלם דמים. (ונפקא מינה בין כופר [למ"ד דמי נזק] לדמים – כגון שמת המזיק, שאין כפרה לאחר מיתה אבל יש חיוב ממון. וכן נפ"מ במחילת הנזק, ועוד. עתוס'. וע"ע לעיל מ).
לדברי רבי יוחנן (וכן סבר אביי בקושיתו לרבה. ומבואר בגמרא שיתכן שאף ר"ל סובר כן. וכן אמר שמואל ותניא כוותיה להלן מד), משלם את הכופר אפילו שלא בכוונה. (אם כפר).

שור שהמית את העבד או השפחה בכוונה – משלם קנס שלשים שקלים.
דוקא עבד שטבל לשם עבדות ובר מצוות הוא, אבל עבד או שפחה כנעניים שלא טבלו – אין השור במיתה, ודין תשלומיהם כדין שור שהרג שור וחמור, מועד משלם נזק שלם ותם חצי נזק (נמוקי יוסף).

המית שלא בכוונה, לדברי ריש לקיש פטור מן מהקנס (כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל – כל זמן שאין השור בסקילה אין הבעלים משלמים שלשים שקלים). ומבואר בגמרא בפירוש הברייתות שלפי דעה זו, אם יש עדים – משלם דמים, ואם לאו – פטור מכלום [ובזה שונה מבין חורין, כי בב"ח שיש אופן שמשלם כופר עפ"י עצמו – כאשר יש עדים שהמית ואין יודעים אם היה תם או מועד והוא מודה שמועד, שהשור בסקילה – משלם דמים, ואילו בעבד שבשום אופן אינו משלם קנס עפ"י עצמו, אינו משלם דמים]. ולדברי רבי יוחנן חייב קנס (אם עבד. רבין אר"ח).
לרבי יוחנן המחייב קנס שלא בכוונה, יש לפרש הברייתות כפשוטן, וא"כ אין לנו הכרח מהברייתא לומר שבעבד על פי עצמו אינו משלם דמים.

א. להלכה כתבו פוסקים שמשלם כופר / קנס אפילו שלא בכוונה אעפ"י שאין השור בסקילה (עפ"י ר"ח; רמב"ם י, יג; ר"ד ריא"ז מאירי ורש"ל. וכ"פ הריא"ז לענין עד אחד או הודאת הבעלים – שמשלמים כופר). ויש מי שפסק שמשלם דמים (או"ז).
ב. כשאינו משלם כופר – לדעת הראב"ד (י, יד) ואור זרוע משלם דמים, כפשט הסוגיא. [וכתב הראב"ד נפ"מ בשור תם שנתמעט מכופר ומשלם דמים. ורש"ל כתב ששור תם שהרג פטור אף מדמים. וכבר צדדו כן בתוס' מ: ד"ה נקי]. והמאירי כתב שלהלכה אין חיוב דמים במקום שנתמעט מחיוב כופר, שלא כפי משמעות סוגיתנו.

ב. רבא נסתפק באשו שהרגה אדם שלא בכוונה (שאם בכוונה הלא נתחייב מיתה למאן דאמר אשו משום חציו, וקם ליה בדבריה מיניה. ערש"י), האם משלם דמים [כמו שור שלא בכוונה], אם לאו [כיון שאין באש כופר בכוונה כבשור]. תיקו.

א. יש מפרשים שאפילו למאן דאמר אשו משום חציו יש מקום לספק שלא בכוונה, מפני שהכל מודים שחייב אף משום ממונו (עפ"י רש"ל. וכן י"א בדעת רש"י).
ויש אומרים דלמ"ד אשו משום חציו אין מקום לספק שהרי נפטר ממון אפילו שלא בכוונה מדתנא דבי חזקיה (ראב"ד). והספק הוא רק למ"ד אשו משום ממונו [או בשכלו לו חציו – לדברי הכל. תור"פ], וגם בכוונה (ראב"ד ותוס').
ב. הספק לא נפשט הלכך פטור. ואפילו תפס – מוציאים ממנו (יש"ש. ויש סוברים שתפיסה מועילה בתיקו'. ע' לעיל יט ל).

בבור שהמית אדם, אין חיוב תשלומין כלל (שור – ולא אדם).

דף מד

פט. א. שור שהיה מתחכך בכותל להנאתו ונפל על האדם ומת או הוזה, וכן נתכוין לבהמה והרג אדם או הוזה, וכן נתכוין לאדם זה והרג אדם אחר – מה דינו לענין סקילה ולענין תשלומי כופר ונזיקין?
ב. מה דין שור האשה, היתומים, ההפקר וכד' לענין חיוב סקילה? מה הדין נגד והמית ואחר כך הפקירו בעליו?